

Tadeusz Zakrzewski

Fotograficzne pamiątki rodzeństwa Moraczewskich z pierwszej połowy XX wieku

Rocznik Toruński 30, 225-236

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Fotograficzne pamiątki rodzeństwa Moraczewskich z pierwszej połowy XX wieku

Tadeusz Zakrzewski

W roku 1970 w posiadaniu autora znalazł się niewielki zbiór fotografii, przekazany przez rodzeństwo Moraczewskich (Jerzego, Marię i Urszulę) za pośrednictwem zaprzyjaźnionego z nimi ówczesnego docenta Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Jerzego Serczyka. Oprócz fotografii znajdowały się w tym zbiorze dwa listy i dwa maszynopisy autorstwa Jerzego Moraczewskiego. Pierwszy z maszynopisów, sporządzony w roku 1958, nosi tytuł: „Garść wspomnień z Chełmna z okresu walk o polskość Pomorza na początku XX wieku”. Drugi, spisany w sierpniu 1970 r., jest zatytułowany: „Zarys postawy patriotycznej i działalności społeczeństwa pomorskiego za czasów zaboru pruskiego ze specjalnym uwzględnieniem Filomatów Pomorskich”. Teksty te, niestety, nie przedstawiają wartości dla badań, ponieważ zostały napisane na długo po wydarzeniach, o których opowiadają, a ponadto w znacznej mierze oparte zostały na publikacjach wspomnieniowych i naukowych innych autorów. Natomiast niektóre ze zdjęć mogą być uznane za dokumenty historyczne związane z Toruniem i regionem. Te właśnie fotografie, będące obecnie – podobnie jak wspomniane papiery – własnością Towarzystwa Naukowego w Toruniu, czynimy przedmiotem niniejszej edycji.

Pierwotni właściciele tej niewielkiej, ale interesującej kolekcji: Jerzy Moraczewski i jego siostra Urszula, zmarli w drugiej połowie lat

osiemdziesiątych XX w. Druga siostra, Maria, po mężu Kalinowska, zmarła w roku 1993. W ostatnich latach życia znajdowała się pod opieką krewnych w Toruniu na Rubinkowie. Byli to Teresa i Leszek Wiśniewscy, spokrewnieni z Moraczewskimi.

Podajemy najważniejsze dane biograficzne dotyczące rodzeństwa Moraczewskich. Jerzy Moraczewski urodził się 26 IX 1894 r. w Poznaniu, Maria 14 XII 1895 r. również w Poznaniu, natomiast Urszula 15 V 1897 r. w Koszelewach w dzisiejszym województwie mazowieckim, wówczas pod zaborem rosyjskim. Dzieciństwo i wczesną młodość cała trójka spędziła od roku 1897 w Chełmnie nad Wisłą (w zaborze pruskim), gdzie matka, Elwira Moraczewska, z domu Ogończyk-Bloch, prowadziła bursę gimnazjalną dla uczniów polskich. Jerzy Moraczewski w roku 1910 jako uczeń katolickiego gimnazjum chełmińskiego z niemieckim językiem nauczania zaangażował się w działalność tajnego koła Towarzystwa Tomasza Zana; celem tej organizacji było samokształcenie w zakresie języka, historii i literatury polskiej. Pełnił w niej funkcję bibliotekarza. Podczas wakacji letnich 1911 r. został wysłany przez Towarzystwo na zakonspirowaną wycieczkę do zaboru austriackiego, gdzie Polacy korzystali ze stosunkowo znacznych swobód politycznych. Po zwiedzeniu zabytków Krakowa został skierowany do Skolego na Huculszczyźnie, gdzie odbywały się obozy drużyn strzeleckich i organizującego się polskiego skautingu (harcerstwa). Po powrocie do Chełmna Jerzy Moraczewski zajął się propagandą tego nowego ruchu, stając się we wrześniu 1912 r. współorganizatorem pierwszej w tym mieście polskiej drużyny harcerskiej; wraz z nią odbywał zakonspirowane zbiórki i ćwiczenia polowe.

W roku 1915 został powołany do wojska niemieckiego i po przeszkoleniu w Gdańsku i Poczdamie skierowany najpierw na front wschodni, a potem do Włoch, Belgii i Francji. W roku 1918, przebywając w szpitalach wojskowych w Poznaniu i Berlinie, włączył się do działalności niemieckiego Związku Spartakusa, przygotowującego rewolucję. Po jej wybuchu Jerzy Moraczewski porzucił wojsko niemieckie i włączył się do Powstania Wielkopolskiego, uczestnicząc w walkach w rejonie Damasławka, Żnina i Szubina. Odnosił przy tym lekką ranę w głowę, po czym przekradł się do pozostającej nadal pod

panowaniem niemieckim i zajętej od 28 I 1919 r. przez oddziały Grenzschtzu Chełmży, gdzie zamieszkała tymczasem jego rodzina: matka i siostry. Tu uczestniczył w akcji przeciw Grenzschtzowi, a następnie z powrotem przekradł się na teren objęty przez powstanie i zgłosił się 10 VI 1919 r. w Inowrocławiu do formowanego tam Toruńskiego Pułku Strzelców. Jako dobrze wyszkolony i doświadczony żołnierz szybko awansował: 26 VII 1919 r. został kapralem, 17 sierpnia sierżantem, 1 października podporucznikiem w pułku przemianowanym następnie na 63. Pułk Piechoty. W styczniu 1920 r. brał udział w przejmowaniu Torunia z rąk niemieckich zgodnie z postanowieniami Traktatu Wersalskiego. W tym samym pułku, stacjonującym odtąd w Toruniu, służyli również dwaj przyjaciele Moraczewskiego: kapitan Bolesław Blockus i porucznik Metody Kalinowski, później małżonek siostry Jerzego, Marii.

Obydwoma siostrami – Marią i Urszulą – opiekował się w okresie ich dzieciństwa spokrewniony z nimi przez matkę ksiądz Heliodor Łaszewski. Wydalony z Niemiec w okresie Kulturkampfu, przebywał ponad 10 lat we Francji i Anglii, a po powrocie objął probostwo w Dźwierznie koło Chełmży w roku 1887; po przejściu na emeryturę zamieszkał w Toruniu, w kamienicy, która w roku 1910 została przebudowana na tzw. Łuk Cezara i tworzy odtąd przejście z ulicy Różanej na Plac Bankowy (obecnie Mariana Rapackiego). W czasie mieszkania w Chełmży młode siostry Moraczewskie uczestniczyły w działalności polskiego Towarzystwa im. Piotra Skargi, zajmującego się działalnością oświatową i kulturalną.

Po zakończeniu I wojny światowej i odrodzeniu państwa polskiego Maria i Urszula Moraczewskie przeniósł się do Gdańska, gdzie w roku 1919 pracowały przez pewien czas w amerykańskiej misji dostarczającej pomoc żywnościową dla Polski: United States Food Administration / Mission for Poland. W Gdańsku siostry pozostawały do wiosny 1921 r., pracując w instytucjach zajmujących się organizacją polskiej gospodarki morskiej.

W listopadzie 1921 r. Jerzy Moraczewski został zdemobilizowany, po czym objął funkcję komisarza Straży Granicznej na granicy z Pru-

sami Wschodnimi, na odcinku od Mławy do Tczewa. Potem w okresie międzywojennym podejmował się różnych zajęć: pracował w administracji rolnictwa, był sekwestratorem majątków Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu, dzierżawcą majątku ziemskiego, likwidatorem majątków Państwowego Banku Rolnego, wreszcie administratorem majątków w ziemiach grodzieńskiej i lubelskiej. Zmobilizowany w 1939 r. wziął udział w obronie Wybrzeża. Uniknąwszy niewoli działał w organizacjach konspiracyjnych na Pomorzu („Grunwald”), a następnie w Lublinie i Warszawie („Komenda Obrońców Polski” i ZWZ). Aresztowany w Warszawie 1 XI 1940 r., był więziony na Pawiaku, następnie w Grudziądzu, a od stycznia 1942 r. do końca wojny – w obozie koncentracyjnym Mauthausen. Po wojnie powrócił do kraju i aż do przejścia na emeryturę pracował jako agronom w okolicach Szczecina. Potem zamieszkał w Ostrowie Wielkopolskim, gdzie zmarł 19 VIII 1986 r.

Maria Moraczewska, wraz z siostrą Urszulą i matką Elwirą, po zakończeniu pracy w Gdańsku zamieszkała początkowo w Toruniu. Dnia 1 V 1922 r. wyszła za mąż za Metodego Kalinowskiego (zob. wyżej). Podobnie jak jej brat, również Kalinowski wstąpił do Straży Granicznej, a po przewrocie majowym 1926 r. do Korpusu Ochrony Pogranicza. Służba w tych formacjach pociągała za sobą zmiany miejsca zamieszkania; Kalinowscy mieszkali kolejno w Lesznie, Lublinie, Białym Białej, by w roku 1936 powrócić do Torunia. W kampanii wrześniowej zmobilizowany do wojska Metody Kalinowski trafił do niewoli sowieckiej. Ostatnia wiadomość od niego z datą 30 XI 1939 r. nadeszła ze Starobielska. Maria została przez Niemców w tym samym czasie aresztowana i więziona w Grudziądzu, podejrzana o związki z organizacją „Grunwald”. Została jednak zwolniona. Po II wojnie światowej pracowała jako urzędniczka kolejno w cukrowni Unisław, w należącej do Uniwersytetu Mikołaja Kopernika zakładzie doświadczalnym w Koniczynie i w Urzędzie Miejskim w Toruniu. Matka, Elwira Moraczewska, zmarła w roku 1952. Po przejściu na emeryturę Maria Kalinowska zajmowała się amatorsko rysowaniem, a od roku 1968 za namową Barbary i Jerzego Serczyków, także malowa-

niem miniatur olejnych, przedstawiających pejzaże i zwierzęta. Jej obrazki z tego okresu, w stylu „malarstwa naiwnego”, znajdują się w posiadaniu co najmniej kilkunastu rodzin w Toruniu. Zmarła 2 VIII 1993 r. i została pochowana obok siostry na Cmentarzu Komunalnym.

Urszula Moraczewska pozostała w stanie bezżennym i w okresie II Rzeczypospolitej pracowała w Toruniu jako księgowa, m.in. w Polsko-Belgijskich Zakładach Chemicznych „Polchem”. Po II wojnie światowej pracowała razem z siostrą Marią w cukrowni Unisław, a następnie aż do emerytury w kilku instytucjach państwowych w Toruniu. Zmarła 19 V 1987 r.

Do druku przygotował Jerzy Serczyk

Fot. 1. Elwira Moraczewska z dziećmi: Jerzym, Marią i Urszulą
(Chełmno, ok. 1905)

Fot. 2. Jerzy Moraczewski w mundurze powstańca wielkopolskiego (1918 r.)

Fot. 3. Ksiądz Heliodor Łaszewski (1838–1930)

Fot. 4. Budynek przy ul. Fosa Staromiejska 16, w którym mieszkał ks. Łaszewski. Budynek rozebrano w 1910 r., przerabiając go na tzw. Łuk Cezara

Fot. 5. Młode mieszkanki Chelmy na ślizgawce w czasie I wojny światowej: od lewej Urszula Moraczewska, Maria Moraczewska, Czesława Bromówna. Dla zaakcentowania swojej polskości dziewczęta mają na głowach rogatywki

Fot. 6. Urszula i Maria Moraczewskie na motorówce „Kaszub” w porcie gdańskim w roku 1919, w czasie ich pracy w Amerykańskiej Misji Żywnościowej dla Polski

Fot. 7. Czołówka wojsk polskich wkraczających do Torunia 18 I 1920 r. na ulicy Szerokiej. Na czele konno: Wincenty Chudzinski – dowódca kompanii technicznej, Bolesław Blockus – dowódca II baonu i Jerzy Moraczewski – adiutant II baonu

Fot. 8. Oficerowie Toruńskiego Pułku Strzelców w 1920 r., według częściowej identyfikacji dokonanej przez Jerzego Moraczewskiego 14 IV 1961 r. Od lewej do prawej, od góry: 1) Perliński, 4) Gracz, 6) Durko, 11) Ziółkowski, 12) Wolszlegier, 17) Abryszczyński, 18) Kossowski, 21) Ignasiak, 23) Prabucki, 27) Konieczny, 29) Kalinowski, 30) Moraczewski, 31) Blockus, 35) Szymanski, 37) Witkowski, 41) Koczorowski, 42) Sieradzki, 43) Zieleziński, 44) Chudziński, 45) Klein, 46) Tomaszewski (stoi)

Fot. 9. General Władysław Bortnowski i konsul belgijski Gustave Fouche na uroczystym spotkaniu w Toruniu z okazji założenia tu w roku 1936 wicekonsulatu Królestwa Belgii (miał on swoją siedzibę w willi przy ul. Słowackiego). W uroczystości uczestniczyła Urszula Moraczewska, pracująca wtedy w polsko-belgijskiej firmie „Polchem”.

Zdjęcie pochodzi z jej zbiorów

